



Γιατί ένα τέτοιο Συμπόσιο WHY SUCH A SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32635 & [doi:heal.uoi.12442](https://doi.org/10.12442/heal.uoi.12442)
Ο δρόμος ως το Συμπόσιο TOWARDS THE SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32632 & [doi:heal.uoi.12439](https://doi.org/10.12439/heal.uoi.12439)
Πρόγραμμα PROGRAM olympias.uoi.gr/32633 & [doi:heal.uoi.12440](https://doi.org/10.12440/heal.uoi.12440)
Ομιλίες ORAL PRESENTATIONS (121 βίντεο /videos) <https://www.youtube.com/@1-706/videos>
ΠΡΑΚΤΙΚΑ PROCEEDINGS olympias.uoi.gr/32634 & [doi:heal.uoi.12441](https://doi.org/10.12441/heal.uoi.12441)
Απολογισμός: Ήμουν κι εγώ εκεί! REPORT: I WAS THERE! olympias.uoi.gr/33342 & [doi:heal.uoi.13058](https://doi.org/10.13058/heal.uoi.13058)
Παρόν άρθρο THIS PAPER olympias.uoi.gr/33738 & [doi:heal.uoi.13454](https://doi.org/10.13454/heal.uoi.13454)

Αίθουσα Α. ΣΥΝΕΔΡΙΑ Σ9: **Ανυπόφερτη οδύνη: Συζήτηση**¹

EN Session S9: UNBEARABLE SUFFERING: Discussion²

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ: **Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης, Κατερίνα Καλογήρου**

Ομιλίες³

- Αργίτης Π., Βαγγελή Κ., Γάτσιου Κ. *Εισαγγελική παραγγελία σε ασθενή με μικρό προσδόκιμο επιβίωσης. Παρουσίαση προβλήματος.* [YouTube=X4hU-AThzQA](https://www.youtube.com/watch?v=X4hU-AThzQA) 5:21
- Κουλουμπαρίτσας Λ. *Η ευθανασία σαν απάντηση στην ανίατη και ανυπόφερτη οδύνη.* [YouTube=mLh13pBNV7Y](https://www.youtube.com/watch?v=mLh13pBNV7Y) 14:13
- Πρωτοπαπαδάκης Ε. *Ευθανασία: Το δικαίωμα στην ζωή και το δικαίωμα στον θάνατο.* [YouTube=Ik2IkM1pIiU](https://www.youtube.com/watch?v=Ik2IkM1pIiU) 14:32
- Καλογήρου Κ. *Νομικά ζητήματα σχετικά με την ευθανασία.* [YouTube=r_NBm7jF7DQ](https://www.youtube.com/watch?v=r_NBm7jF7DQ) 15:05

Καλογήρου Α, Πρωτοπαπαδάκης Ε, Βάντσος Μ, Γάτσιου Κ, Παρούσης Μ, Τζωρτζάκης Π, Τσινόρεμα Σ, Δημολιάτης Γ. *Ανυπόφερτη οδύνη: Συζήτηση.* [YouTube=rqmFwmjS5MM](https://www.youtube.com/watch?v=rqmFwmjS5MM) 24:34.

Περίληψη

Σ. Τσινόρεμα: (α) Η έννοια του δικαιώματος δεν μπορεί να μην εκβάλλει στη νομική προστασία της. Εάν αξιώνουμε κάτι ηθικά, συμπληρώνεται με την απαίτηση η ευνομούμενη πολιτεία να το κατοχυρώσει. Το δικαίωμα είναι δικαιοκή έννοια. Δεν μπορώ να φανταστώ ‘ηθικό δικαίωμα’, χωρίς ‘νομικό δικαίωμα’. Άρα, νομική κατοχύρωση της ενεργητικής ευθανασίας; (β) Ανθρωποκτονία με συναίνεση: ετεροπροσβολή ή βοήθεια στην αυτοπροσβολή; Συναγής θανατηφόρου φαρμάκου να το πάρει ο ίδιος, να έχει τον έλεγχο, να ορίζει το πεπρωμένο του. Άσκηση της ελευθερίας της βούλησης. Ενίσχυση αυτεξουσίου. Ε. Πρωτοπαπαδάκης: Δεν μπορεί να υπάρχει νόμος χωρίς την ηθική νομιμοποίησή του στην κοινωνία και δε μπορεί να ψηφιστεί νόμος που δεν εκφράζει συγκεκριμένη κοινωνική (ηθική)

¹ 29-4-2017 19:30-21:00 **Συνεδρία:** Σ9 *Ανυπόφερτη οδύνη. Συζήτηση.* [YouTube=rqmFwmjS5MM](https://www.youtube.com/watch?v=rqmFwmjS5MM) 24:34. **Άρθρο:** υποβολή 26-9-2022· αποδοχή 11-3-2024· κρίση από ομότεχνους (peer review) όχι. Πρόσβαση **συνδέσμων** 11-3-2024. Αν δεν λειτουργούν: > Κορυφή σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ: σελ. 21: υποσημ. 6.

Πώς να **αναφέρετε** αυτό το άρθρο: Καλογήρου Α, Πρωτοπαπαδάκης Ε, Βάντσος Μ, Γάτσιου Κ, Παρούσης Μ, Τζωρτζάκης Π, Τσινόρεμα Σ, Δημολιάτης Γ. «Συνεδρία Σ9 Ανυπόφερτη οδύνη: Συζήτηση». Στο: «*Πότε Πρέπει να Πεθαίνουμε; (ΠΠΠ). Πρακτικά 1ου Διεπιστημονικού Συμποσίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 28-30 Απριλίου 2017.* ISBN 978-960-233-288-7». Εκδόσεις Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, αποθετήριο Ολυμπιάς, 7 Απριλίου 2024. Άρθρο Σ95: σς 10. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33738> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.13454>.

² Summary in page 3. If any **link** does not work: > Top of page > PROCEEDINGS: page 22: footnote 10.

³ **Άρθρα** ομιλητών: > Κορυφή σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Σ9 > 1-4, όπου και σύντομο **βιογραφικό** τους.

συναίνεση. Αι. Καλογήρου: Οι νομοθεσίες πηγάζουν από την ανάγκη της κοινωνίας να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο. Το ηθικό δικαίωμα (η ανάγκη της κοινωνίας) δεν είναι νομικό δικαίωμα (πλαίσιο), αλλά μπορεί να καταλήξει (να ψηφιστεί) να είναι. – Η αυτοκτονία δεν τιμωρείται από το νόμο, ούτε η παθητική ευθανασία. Μίλησα για παθητική και ενεργητική ευθανασία, όχι για ανθρωποκτονία: Στην παθητική ο ίδιος ο ασθενής μπορεί ν' αποφασίσει μόνος του ότι δε θέλει να πάρει τη θεραπεία και έτσι να πεθάνει. Στην ενεργητική βοηθιέται από κάποιον, και εκεί τίθεται όλο το ζήτημα.

Μ. Παρούσης: (α) Υπάρχει αυτοτελώς αδίκημα 'υποβοήθηση στην αυτοκτονία'; (β) Το Σύνταγμα προστατεύει τους πολίτες και από το νομοθέτη: Εφόσον προβλέπει απόλυτη προστασία της ζωής, επιτρέπει ρύθμιση υπέρ της ενεργητικής ευθανασίας; (γ) Ρύθμιση μέσω διεθνών συνθηκών, που κατά το Σύνταγμα, άρθρο 28, ισχύουν πάνω από τους νόμους. Καλογήρου: (α) Όχι. (β+γ) Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: το δικαίωμα στη ζωή είναι δικαίωμα και στον θάνατο. Υπάρχουν οι διεθνείς συνθήκες, πρέπει να τροποποιηθεί το Σύνταγμα ή ο Ποινικός Κώδικας.

Παρούσης: Οι συγγενείς παρεμβαίνουν από συναίσθημα ενοχής ή αδυναμία. Η αγάπη δεν είναι κίνητρο να βοηθήσει να εξαντλήσει κάθε θεραπεία όταν είναι σε κατάσταση έστω μη αναστρέψιμη; Κ. Γάτσιου: Για άσκοπη ιατρική παρέμβαση; Η ασθενής γνώριζε ότι θα πεθάνει, ο σύζυγος δεν μπορούσε να το αποδεχθεί. Κάποτε πρέπει να παρεμβαίνουμε ακόμα και στον συγγενή.

Παρούσης: Ο τρόπος παρέμβασης σε μια προσωπική πράξη πολύ διαφορετικός ηθικά (συνιστάται) από νομικά (επιτρέπεται, απαγορεύεται, επιβάλλεται). Η ελεύθερη ηθική αυτοδέσμευση σε καθήκοντα αποτελεί πράξη ύστατης και ύπατης ελευθερίας. Στο χώρο της νομιμότητας μπορούμε να μιλάμε για δικαιώματα που θεμελιώνουν αξιώσεις άλλων και εξουσίες διάθεσης (δίλλημα: καί τού σώματός μας ως εάν ήταν ιδιοκτησία μας;) Στο χώρο της ηθικότητας δεν υπάρχει υποχρέωση που ν' αντιστοιχεί σε δικαίωμα άλλου. Στο Δίκαιο δεν υπάρχει υποχρέωση που να μην αντιστοιχεί σε δικαίωμα άλλου. Θεμελιώδης διαφορά που μας κάνει να ξεχωρίζουμε τη νομιμότητα από τη νομιμοποίηση: Μπορεί να έχω ηθική νομιμοποίηση της νομικής ρύθμισης. Δεν σημαίνει και ότι είναι ηθικό δικαίωμα.

Πρωτοπαπαδάκης: Ο Καντ εύκολα θεμελιώνει καθήκοντα στη λογικότητα του ανθρώπου. Δεν κάνει το ίδιο για τα δικαιώματα. Η λογικότητα (η λογική) επιβάλλει καθήκοντα, τα δικαιώματα γεννιούνται με κάποιον άλλον τρόπο. Μεταξύ ηθικών και νομικών δικαιωμάτων υπάρχει σχέση μονόδρομης απορροής από τα ηθικά προς τα νομικά, από την ηθική αναγνώριση προς τη θεσμική κατοχύρωση.

Μ. Βάντσος: Ο πόνος σε πάρα πολλές περιπτώσεις αντιμετωπίζεται πια. Καθιστά αυτό την ευθανασία ηθικά συζητήσιμη για λίγες μόνο περιπτώσεις; Καλογήρου: Φαντάζομαι ότι ο εισαγγελέας αποφασίζει εάν θα γίνει δεκτή η αίτηση ή όχι. Οι περισσότερες απορρίπτονται. Υπάρχουν πανάκριβες κλινικές, όπου ούτε Εισαγγελέας ούτε τίποτα. Βάντσος: Πώς τεκμηριώνεται νομικά η απαγόρευση της ευθανασίας στις ευρωπαϊκές χώρες; Καλογήρου: Δεν μπορώ να γνωρίζω.

Γ. Δημολιάτης: Γιατί οι γιατροί της Παθολογικής κλινικής ζήτησαν 4 φορές εξέταση ψυχιάτρου σε 5 μέρες; Κ. Γάτσιου: Ήθελαν να κατοχυρωθούν νομικά; Τους φαινόταν πολύ παράξενο; Ήθελαν να κάνουν ό,τι δυνατόν παραπάνω, παρόλο που γνώριζαν; Δημολιάτης: Την 4η φορά, εξετάσατε τους γιατρούς αντί να εξετάσετε την άρρωστη; Αυτό είναι το θέμα, αν θέλομε να προσγειωθούμε στην πραγματικότητα. – Οι άλλοι δύο εισηγητές συμφωνούν με την εισαγγελική παραγγελία τού συζύγου; Πρωτοπαπαδάκης: Θα έλεγα, όχι. Καλογήρου: Συμφωνώ.

Π. Τζωρτζάκης: Μπορεί, μελλοντικά, ένα πάνελ να δεσμευτεί σε συγκεκριμένο πεδίο, πχ, ευθανασία, καύση νεκρών κτλ, ώστε να βγάλουμε συγκεκριμένες προτάσεις; Πρωτοπαπαδάκης: Ναι. Το βάρος της αποδείξεως πέφτει πάντοτε σε αυτόν που διατυπώνει τον ισχυρό ισχυρισμό. Υπάρχει ένας ισχυρός ισχυρισμός στο τραπέζι: Η ευθανασία πρέπει να γίνει αποδεκτή.

Λέξεις-κλειδιά: ηθικό δικαίωμα, νομικό δικαίωμα, ευθανασία, ανθρωποκτονία, εισαγγελική παραγγελία, θανατηφόρο φάρμακο, ελευθερία βούλησης, ισχυρός ισχυρισμός, αυτοδέσμευση σε καθήκοντα, προσωπική πράξη, δικαίωμα στη ζωή, δικαίωμα στο θάνατο, διεθνείς συμβάσεις, συναίσθημα ενοχής, αποδοχή θανάτου.

Session S9: Unbearable suffering: Discussion.⁴

Kalogirou K, Protopapadakis E, Gatsiou K, Parousis M, Tsinorema S, Tzortzakis P, Vantsos M, Dimoliatis I.

Summary

S. Tsinorema: (a) The concept of the right cannot but result in its legal protection. If we claim something morally, it is complemented by the requirement that the well-governed state secure it. The right is a legal concept. I cannot imagine 'moral right' without 'legal right'. So, legalization of active euthanasia? (b) Consensual homicide: hetero-attack or assisted self-attack? Prescription of deadly medicine to take it himself, to be in control, to define his own destiny. Exercise of patient's freedom of will. Patient's empowerment. **E. Protopapadakis:** There can be no law without its moral legitimation in society and no law can be passed that does not express a specific social (moral) consensus. **K. Kalogirou:** Legislation stems from society's need to create a framework. Moral right (society's need) is not a legal right (framework), but it can end up (be voted) to be. – Suicide is not punishable by law, nor is passive euthanasia. I spoke of passive and active euthanasia, not of homicide: In passive euthanasia the patient himself can decide for himself that he s/does not want to receive the treatment and thus die. In active euthanasia s/he is helped by a third person, and there the whole issue arises.

M. Parousis: (a) Is there the independent offense 'assisting suicide'? (b) The Constitution protects citizens from also the legislature: Since it provides absolute protection of life, does it allow regulation in favor of active euthanasia? (c) Regulation through international treaties, which according to the Constitution, article 28, apply above the laws. **Kalogirou:** (a) No. (b+c) Court of Human Rights: the right to life is also a right to die. There are international treaties; the Constitution or the Criminal Code must be amended.

Parousis: Relatives intervene out of guilt or weakness. Isn't love a motive to help the patient to exhaust all treatment even when s/he is in an irreversible state? **K. Gatsiou:** For unnecessary medical intervention? The patient knew she was going to die, the husband could not accept it. Sometimes we must intervene to relatives as well.

Parousis: The way of intervening in a personal act very different morally ('recommended') than legally ('permitted', 'prohibited', 'imposed'). Free moral self-commitment to duties is an act of ultimate and supreme freedom. In the area of legality, we can talk about rights that establish the claims of others and powers of disposal (dilemma: also, of our body as if it were our property?) In the area of morality, there is no obligation that corresponds to another's right. In Law there is no obligation that does not correspond to another's right. Fundamental difference that makes us distinguish legality from legalization: I may have moral legitimacy of legal regulation. This does not mean that it is an also moral right. **Protopapadakis:** Kant easily grounds duties in the human's rationality. It doesn't do the same for rights. Reason (the logic) imposes duties. The rights are born in some other way. Between moral and legal rights there is a relationship of one-way flow from moral to legal, from moral recognition to institutional enshrinement.

M. Vantsos: The pain in many cases is treated now. Does this make euthanasia morally debatable for only a few cases? **Kalogirou:** I imagine that the prosecutor decides whether the application will be accepted or not. Most applications are rejected. There are very expensive clinics, where there is no prosecutor or anything. **Vantsos:** How is the ban of euthanasia in European countries legally documented? **Kalogirou:** I cannot know.

I. Dimoliatis: Why did the physicians request a psychiatrist's examination 4 times in 5 days? **K. Gatsiou:** Did they want to be legally protected? Did they find it too strange? Did they want to do anything

⁴ Cite this article: Kalogirou K, Protopapadakis E, Gatsiou K, Parousis M, Tsinorema S, Tzortzakis P, Vantsos M, Dimoliatis I. «Session S9 Unbearable suffering: Discussion». In: «When Should We Die? (WnSWD). Proceedings of the 1st Interdisciplinary Symposium, University of Ioannina, April 28-30, 2017. ISBN 978-960-233-288-7». University of Ioannina Publications, Olympias repository. April 7, 2024. Paper S95: ps 10. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33738> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.13454>.

possible, even though they knew that the patient would die? **Dimoliatis**: On the 4th time, did you examine the physicians instead of examining the patient? This is the point if we want to land in reality. – Do the other two presenters agree with the husband's prosecutor's order? **Protopapadakis**: I would say, no. **Kalogirou**: I agree with Mr. Protopapadakis.

P. Tzortzakis: Can, in the future, a panel commit to a specific field, e.g., euthanasia, cremation of the dead, etc., so that we can conclude specific proposals? **Protopapadakis**: Yes, we can. The burden of proof always falls on the person who proposes the strong claim. There is a strong claim on the table: Euthanasia should be accepted.

Keywords: *moral right, legal right, euthanasia, homicide, prosecutorial order, lethal drug, freedom of will, strong claim, commitment to duty, personal act, right to life, right to die, international conventions, feeling of guilt, acceptance of death.*

Αποχογραφημένη Συζήτηση⁵

Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης, *Αναπληρωτής Καθηγητής Εφαρμοσμένης Ηθικής Πανεπιστημίου Αθηνών*: Παρακαλώ τις ερωτήσεις σας ή τις τοποθετήσεις. Η κα Τσινόρεμα.

Σταυρούλα Τσινόρεμα, *Καθηγήτρια Σύγχρονης και Νεότερης Φιλοσοφίας και Βιοηθικής του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης*:⁶ Θέλω να ευχαριστήσω τις ομιλήτριες και τον ομιλητή, τον συνάδελφο τον κ. Πρωτοπαπαδάκη, και να ξεκινήσω λέγοντας ότι ακριβώς η επιχειρηματολογία του κ. Πρωτοπαπαδάκη νομίζω ότι κατέδειξε με σαφήνεια και ενάργεια τι είναι εννοιολογικά προβληματικό στο να αποδοθεί η έννοια του δικαιώματος σε αυτή την αξίωση που είναι ηθικά θεμιτή και δικαιολογημένη και αυτό νομίζω ότι μας το δείξατε κ. Πρωτοπαπαδάκη, σε αυτή την αξίωση που έχουμε και μπερδεύουμε τα πράγματα όταν χρησιμοποιούμε αυτή την έννοια. Εδώ θέλω να σας κάνω μια ερώτηση. Αναφερθήκατε, είπατε, «εγώ θα μιλήσω μόνο για τα ηθικά δικαιώματα». Κατά την άποψή μου, η έννοια του δικαιώματος εκβάλλει και δε μπορεί να μην εκβάλλει στη νομική προστασία της. Άρα, όταν εμείς μιλάμε για ηθικό δικαίωμα, κάνουμε καλά να κάνουμε τη διάκριση, δεν είμαστε νομικοί, αλλά αυτό που λέμε δε μπορεί παρά να ζητάμε – και θεωρώ ότι επιχειρηματολογικά έτσι είναι κιόλας, ας δούμε τη *Μεταφυσική των ηθών*, το πρώτο μέρος *Θεωρία Δικαίου*, το δεύτερο *Θεωρία Αρετής*.⁷ Κατά βάση η έννοια του δικαιώματος είναι προστατευόμενη έννοια. Δηλαδή μας φέρνει στην πολιτική φιλοσοφία, δηλαδή στους θεσμούς. Εάν αξιώνουμε κάτι ηθικά, συμπληρώνεται με την απαίτηση που έχουμε από την ευνομούμενη πολιτεία να μας το κατοχυρώσει. Άρα, λοιπόν, το ερώτημά μου προς εσάς είναι, δεν θεωρείτε ότι αυτά που είπατε εκβάλλουν και στη νομοθετική ή τη δικαιοδική έννοια του δικαιώματος; Που αυτή βεβαίως μας ενδιαφέρει πάρα πολύ και το συνδέω το δεύτερο ερώτημα τώρα με την τελευταία ομιλία, την πολύ ενδιαφέρουσα ομιλία, για την κατοχύρωση της ενεργητικής πλέον ευθανασίας.

Και εδώ μια ερώτηση: αναφερθήκατε στην συνδρομή κυρία Καλογήρου, στην ανθρωποκτονία με συναίνεση, δηλαδή ως ετεροπροσβολή. Υπάρχει όμως και η συνέργεια στην αυτοπροσβολή και νομίζω ότι ο ασθενής κυρίως αυτός ζητάει, να βοηθηθεί ώστε ο ίδιος να πάρει το σκεύασμα και να τελειώσει. Αυτή είναι μια εσωτερική διάκριση ή δεν είναι; Την κάνει το δίκαιο ή δεν την κάνει; Και σε αυτή την περίπτωση βρήκα πολύ ενδιαφέροντα αυτά που μας είπατε για την Ολλανδία. Να προσθέσω ότι και στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου τέσσερις Πολιτείες έχουν αναγνωρίσει την ενεργητική ευθανασία, έρευνες που έχουν γίνει από τότε που αναγνωρίστηκε είναι ότι πρώτον η χρήση της είναι πάρα πολύ

⁵ Αποχογράφηση: Άρτεμις Δάλλα. Επιμέλεια, περίληψη, summary, υποσημειώσεις: Γιάννης Δημολιάτης.

⁶ Τσινόρεμα Στ. *Ευθανασία και αυτοκτονία με ιατρική συνδρομή: Υπάρχει δικαίωμα ή υποχρέωση στον θάνατο*; **Ομιλία**: [YouTube=s49lm72F0HA](https://www.youtube.com/watch?v=s49lm72F0HA) 22:42. **Άρθρο**: Κορυφή σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Π8.

⁷ Ι. Κάντ. *Μεταφυσική των Ηθών*. Μτφ Κ. Ανδρουλιδάκης, Σμίλη 2013. <https://biblionet.gr/titleinfo/?titleid=192320>.

περιορισμένη και κυρίως σε καταληκτικούς ασθενείς, οι οποίοι τι κάνουν; Ζητούν από τον γιατρό να γράψει συνταγή για το μοιραίο φάρμακο, το οποίο θέλουν να το έχουν για να αισθάνονται ότι έχουν τον έλεγχο, για να αισθάνονται δυνατοί ότι ορίζουν το πεπρωμένο τους. Έρχομαι σε αυτά που έλεγε ο κ. Κουλουμπαρίτης για την άσκηση της ελευθερίας της βούλησης. Οι περισσότεροι όμως από αυτούς τους ασθενείς πεθαίνουν από τη φυσική εξέλιξη της νόσου τους και έχουν το σκεύασμα το μοιραίο ή κάτω από το μαξιλάρι ή μέσα στο ψυγείο τους. Δηλαδή περισσότερο λειτουργεί αυτή η ανάγκη και το αίτημα για την προστασία αυτής της αξίωσης ως μια ενίσχυση του πάσχοντος, ο οποίος φεύγει από τη ζωή αδύναμος και που δε θέλει πλέον άλλοι να καθορίζουν το τελευταίο κομμάτι του πεπρωμένου τους. Και αυτό είναι κάτι που επίσης πρέπει να το λάβουμε υπόψη μας όσον αφορά την επιτρεπτικότητα του μέτρου. Ενισχύει δηλαδή τις παρατηρήσεις που κάνατε η πραγματική πρακτική, το τι πραγματικά γίνεται, σε σχέση με τη χρήση του μέτρου της ενεργητικής ευθανασίας από τους ίδιους τους πάσχοντες. Ευχαριστώ.

Ε. Πρωτοπαπαδάκης: Κυρία Τσινόρεμα, ευχαριστώ πολύ για την ερώτηση, ευχαριστώ πολύ για την υπομονή σας να ακούσετε για δεύτερη φορά τον χθεσινό εαυτό σας, τουλάχιστον σε ένα μέρος της ανακοίνωσής μου. Με προκαλείτε να γίνω προκλητικός. Έχουμε και νομικούς εδώ πέρα, αγαπητούς φίλους. Στη σκέψη μου ο όρος δικαιώματα χρησιμοποιείται ηθικά, στη διάλεκτο της ηθικής χρησιμοποιείται για να μη λέμε πράγματα που επιθυμούμε και πιστεύουμε πως πρέπει να προστατεύονται. Είναι δηλαδή μια σύντμηση. Τώρα στο αν εκβάλλει υποχρεωτικά, κατά τη γνώμη μου, ναι. Ξέρω ότι οι νομικοί διαφωνούν εν πολλοίς. Αρκετοί από αυτούς διαφωνούν με αυτό. Πάρα πολύ σύντομα στη σκέψη μου μία νομική συμφωνία για να παγιωθεί, ν' αποκρυσταλλωθεί και να κατισχύσει προϋποθέτει μία ηθική συμφωνία. Με άλλα λόγια, εμείς εδώ πέρα σε αυτή την αίθουσα θα πούμε ότι πιστεύουμε ότι πρέπει να προστατεύεται η ζωή του καθενός από εμάς, ότι πρέπει να προστατεύεται, δεν προστατεύεται αλλά πρέπει να προστατεύεται, θα επιχειρηματολογήσουμε και θα το αποδείξουμε μεταξύ μας, και στη συνέχεια θα φτιάξουμε ένα νόμο για να δώσουμε σε αυτό το πράγμα, σε αυτή μας την πεποίθηση, την επιθυμία, θεσμική ισχύ, έτσι ώστε κάποιος να μη μπορεί να διαφοροποιηθεί επειδή απλά δεν του αρέσει η συμφωνία αυτή κάποια δεδομένη χρονική στιγμή. Συνεπώς, προφανώς... Να το πω αλλιώς. Δε μπορεί να υπάρχει νόμος, να ισχύει νόμος, κατά τη γνώμη μου, είτε παρέχεται, είτε ακυρώνεται, χωρίς την ηθική νομιμοποίησή του στην κοινωνία και δε μπορεί να φτιαχτεί, να δημιουργηθεί ένας νόμος ο οποίος κάποια στιγμή να μην εκφράζει ένα συγκεκριμένο κοινωνικό, ηθικό consensus. Αυτή είναι η γνώμη μου. Έγινε προκλητικός. Σταματώ εδώ για να μη γίνω περισσότερο.

Σ. Τσινόρεμα: Αν μπορούσα να πω μια ακόμα κουβέντα. Και αντιστρόφως εγώ θα το έθετα, και είναι ότι βασικά στον πυρήνα της και στην καρδιά της η έννοια του δικαιώματος είναι δικαϊκή έννοια. Κατά βάση δηλαδή είναι ισχυρά δικαϊκή έννοια και έτσι πρέπει να την καταλαβαίνουμε. Κι εμείς όταν λέμε ηθικό δικαίωμα, εννοούμε κάτι πιο ισχνό, αλλά που βρίσκεται κοντά σ' αυτό. Αλλά δε μπορώ να φανταστώ την έννοια ηθικό δικαίωμα, χωρίς νομικό δικαίωμα. Αυτό εννοούσα.

Ε. Πρωτοπαπαδάκης: Συμφωνώ απόλυτα με αυτό. Είναι μια σύντμηση για να μπορούμε να μιλάμε πιο γρήγορα μεταξύ μας, στη δική μου σκέψη τουλάχιστον. Η κα Καλογήρου.

Αικατερίνη Καλογήρου, δικηγόρος Ιωαννίνων, δικηγόρος Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, μεταπτυχιακές σπουδές στις Βρυξέλλες στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο: Να σας πω λιγάκι καταρχήν μια παρατήρηση: Το ηθικό δικαίωμα δεν είναι απαραίτητα και νομικό δικαίωμα. Για να καταστεί ένα δικαίωμα νομικό, δηλαδή να είναι δικαίωμα από νομικής άποψης, πρέπει να αναφέρεται στο νόμο. Να πω ότι ο νόμος για να δημιουργηθεί χρειάζεται να υπάρχει ένα ηθικό δικαίωμα. Με βάση κάποιες υποχρεώσεις ή δικαιώματα ή ηθικές αξίες ξεκινάει η διαδικασία των νόμων ή των άρθρων, όχι μόνο στην ελληνική έννομη τάξη, αλλά γενικότερα. Οι νομοθεσίες από πού πηγάζουν; Τα άρθρα από πού πηγάζουν; Πηγάζουν από την ανάγκη της κοινωνίας να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο. Συνεπώς το ηθικό δικαίωμα δεν είναι νομικό δικαίωμα, αλλά το ηθικό δικαίωμα είναι αυτό που τελικά κάποια στιγμή θα καταλήξει να είναι νομικό δικαίωμα. Τώρα στο ερώτημά σας. Μιλήσατε πριν, αν κατάλαβα καλά, για το άρθρο του Ποινικού Κώδικα. Αν δηλαδή προβλέπεται η παθητική ευθανασία στο άρθρο αυτό ή η ενεργητική ευθανασία, για να το πω λιγάκι πιο χονδρικά. Αυτό ήταν το ερώτημά σας;

Σ. Τσινόρεμα: Όχι. Ήταν η ανθρωποκτονία με συναίνεση που στην ουσία είναι ετεροπροσβολή. Κάποιος δηλαδή άλλος να κάνει την πράξη⁸ για μένα. Υπάρχει όμως και αυτή του ασθενούς, ο οποίος ζητάει να του δώσουμε το σκεύασμα και να το πάρει μόνος του, οπότε είναι αυτοπροσβολή. Αυτό ήταν το ερώτημα.

Α. Καλογήρου: Υπάρχουν αδικήματα στον Ποινικό Κώδικα, τα οποία μπορούν να στοιχειοθετήσουν την υποκειμενική και αντικειμενική υπόσταση ενός εγκλήματος. Η αυτοκτονία, παραδείγματος χάριν, που μπορεί να εντάσσεται εκεί αυτό το οποίο λέτε, στοιχειοθετεί την υποκειμενική και αντικειμενική υπόσταση του αδικήματος, δεν τιμωρείται όμως από το νόμο. Συνεπώς, γι' αυτό μίλησα πριν για παθητική ευθανασία και για ενεργητική ευθανασία χωρίς να αναφέρω τη λέξη ανθρωποκτονία, διότι στην πραγματικότητα στην παθητική ευθανασία ο ίδιος ο ασθενής μπορεί να αποφασίσει ότι δε θέλει να πάρει τη θεραπεία του και έτσι να πεθάνει μόνος του. Η ενεργητική ευθανασία και γι' αυτό αναφέρθηκα μόνο σε αυτό, στο άρθρο 300,⁹ είναι όταν βοηθιέται¹⁰ κανείς από κάποιον άλλον και εκεί τίθεται όλο το ζήτημα. Δεν αναφέρεται, λοιπόν, στον Ποινικό Κώδικα και ούτε τιμωρείται στην πραγματικότητα η αυτοκτονία ή αν θέλετε η παθητική ευθανασία.

Ε. Πρωτοπαπαδάκης: Κατά τη σειρά ανατάσεως της χειρός, ο κ. Παρούσης.

Μιχάλης Παρούσης, Πρόεδρος Τμήματος Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Πατρών, Αναπληρωτής Καθηγητής Φιλοσοφίας του Δικαίου:¹¹ Στην κα Καλογήρου, νομίζω ότι η κα Τσινόρεμα ρώτησε αν υπάρχει αδίκημα που ονομάζεται υποβοήθηση στην αυτοκτονία. Δηλαδή αν η υποβοήθηση στην αυτοκτονία είναι αυτοτελώς ποινικό αδίκημα ή όχι.

Α. Καλογήρου: Όχι. Στον Ποινικό μας Κώδικα σας λέω το μόνο που υπάρχει αυτή τη στιγμή είναι η ανθρωποκτονία με συναίνεση.

Μ. Παρούσης: Από ορολογία αυτό κυκλοφορεί, στη θεωρία το κατά πόσο υπάρχει υποβοηθούμενη αυτοκτονία ή όχι. Σε αυτό που είπατε πριν για το Σύνταγμα, έχω να παρατηρήσω κάτι. Διότι είπατε ότι βάσει του Συντάγματος, του Ελληνικού Συντάγματος, μπορεί κανείς να επιτρέψει μια ρύθμιση, η οποία να κάνει δυνατή την ενεργητική ευθανασία. Το Σύνταγμα προστατεύει τους πολίτες και από το νομοθέτη. Είτε από την κρατική βία, είτε από το νομοθέτη είτε μέσω της τριτενέργειας των δικαιωμάτων ακόμη και σε αστικές σχέσεις. Άρα, εφόσον το Σύνταγμα προβλέπει μια απόλυτη προστασία της ζωής, νομίζω είναι προβληματικό το να αναγάγουμε αυτή την προστασία στο αφηρημένο σύνολο των πολιτών και όχι στον κάθε πολίτη ξεχωριστά. Ένα άλλο όμως θέμα είναι, κατά πόσο μεταξύ του Συντάγματος και των νομοθετικών πρωτοβουλιών της Ελλάδος ισχύουν πάνω από τους νόμους οι **διεθνείς** συνθήκες με βάση το άρθρο 28.¹² Άρα, η διεθνής σύμβαση, η ευρωπαϊκή σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου λογικά θα πρέπει να έχει προτεραιότητα από μια κοινή εθνική νομοθεσία. Και σε μια τέτοια σύμβαση, κομμάτι της είναι και η ερμηνεία της. Έτσι, λοιπόν, η ερμηνεία που έχει δώσει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο

⁸ Που την αποφάσισε ποιός;

⁹ «Άρθρο 300. **Ανθρωποκτονία με συναίνεση.** Όποιος αποφάσισε και εκτέλεσε ανθρωποκτονία ύστερα από σπουδαία και επίμονη απαίτηση του θύματος κι από οίκο γι' αυτόν που έπασχε από ανίατη ασθένεια τιμωρείται με φυλάκιση». *Ποινικός Κώδικας*. <https://www.legal-tools.org/doc/60f2e6/pdf/>.

¹⁰ Δεν μπορείς να τιμωρήσεις τον νεκρό. Αναζητείται ζωντανός. Στην 'παθητική' δεν υπάρχει. Στην 'ενεργητική' υπάρχει; Όχι. Αυτό λέει η λέξη 'βοηθιέται'. Ο ενεργητικά αυτοεθανατών ενεργεί, ο βοηθός εκτελεί εντολή του. Έχουμε στα χέρια μας τον (νεκρό) ενεργό, τιμωρούμε το (ζωντανό) ενεργούμενό του! Διότι... Γιατί;

¹¹ Παρούσης Μ. *Οι παραδοξίες του θανάτου στο στοχασμό του Jankélévitch*. Ομιλία: [YouTube=FNb7qRUP9hk](https://www.youtube.com/watch?v=FNb7qRUP9hk) 19:01. Άρθρο: Κορυφή σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Κ2.

¹² Βουλή των Ελλήνων. Σύνταγμα. Μέρος τρίτο: Οργάνωση και λειτουργίες της Πολιτείας, Τμήμα Α: Σύνταξη της Πολιτείας, «[Άρθρο 28: \(Κανόνες του διεθνούς δικαίου και διεθνείς οργανισμοί\)](#): 1. Οι γενικά παραδεγμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις, από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους καθεμιάς, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και **υπερισχύουν** από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου. Η εφαρμογή των κανόνων του διεθνούς δικαίου και των διεθνών συμβάσεων στους αλλοδαπούς τελεί πάντοτε υπό τον όρο της αμοιβαιότητας. [...]» [ΦΕΚ 211Α 24-12-2019](#) (υπογράμμιση Γ. Δημολιάτη).

Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είναι κατά τη γνώμη μου εκείνο το **μονοπάτι** που μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε για να βάλουμε στην ελληνική έννομη τάξη πιθανώς μια τέτοια ρύθμιση, αλλά όχι αυτό καθαυτό μόνο του το ελληνικό Σύνταγμα.

A. Καλογήρου: Γι' αυτό και αναφέρθηκα και στις αποφάσεις του Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, όπου στην ουσία ερμήνευσε ότι το δικαίωμα που έχει κανείς στη ζωή είναι δικαίωμα και στον θάνατο. Κι έτσι το συνέδεσα με το Σύνταγμα. Λένε και άλλα πράγματα οι αποφάσεις, αλλά είναι άκρως νομικά και δεν ήθελα να υπεισέλθω σε τέτοιο ζήτημα. Όμως, το ερώτημα είναι ότι ναι μεν υπάρχει ο ευρωπαϊκός χάρτης και ο χάρτης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το ερώτημα είναι ότι, αυτή τη στιγμή, ναι μεν υπάρχει ο ευρωπαϊκός χάρτης, αλλά ή πρέπει να τροποποιηθεί το Σύνταγμα ή αν δεν τροποποιηθεί το Σύνταγμα να αναφερθούμε στον ευρωπαϊκό χάρτη για να αλλάξουμε τον Ποινικό μας Κώδικα.

M. Παρούσης: Η κα Γάτσιου είπε πριν ότι οι συγγενείς παρεμβαίνουν είτε από συναίσθημα ενοχής είτε από αδυναμία. Αλλά υπάρχει και η αγάπη, υπάρχει και το ενδιαφέρον, υπάρχει η στοργή. Αυτό δεν είναι παράγοντας για να ενδιαφέρεται κανείς να βοηθήσει όσο γίνεται έναν άνθρωπο, να εξαντλήσει δηλαδή κάθε θεραπεία όταν είναι σε μια κατάσταση έστω μη αναστρέψιμη;

K. Γάτσιου: Φυσικά, αλλά στην περίπτωση μας μιλήσαμε για **άσκοπη** ιατρική παρέμβαση. Η ασθενής γνώριζε ότι θα πεθάνει, γνώριζε τι είχε. Μάλιστα είχε πει στον σύζυγό της «σε παρακαλώ, έλα γύρνα (βρισκόταν στο εξωτερικό) θα πεθάνω». Και ο σύζυγος δεν μπορούσε να αποδεχθεί την κατάσταση ότι θα πεθάνει και προέβη σε διενέργεια εισαγγελικής παραγγελίας να κάνει κάτι στο οποίο δεν υπήρχε λόγος να προχωρήσει.

M. Παρούσης: Ναι, αλλά το κίνητρό του μπορεί να είναι η αγάπη. Να μην είναι η ενοχή ή η αδυναμία.

K. Γάτσιου: Κάποιες φορές όμως πρέπει να αποδεχθούμε και το μοιραίο. Η αγάπη; Ναι. Η αγάπη...

M. Παρούσης: Εγώ μιλάω μόνο για το κίνητρο. Δε μιλάω για το εάν είχε δίκιο ή όχι. Δηλαδή δεν πρέπει να αποκλείουμε ένα τρίτο κίνητρο.

K. Γάτσιου: Φυσικά. Η αγάπη, το ενδιαφέρον να κάνουμε ό,τι μπορούμε παραπάνω για να σώσουμε τον ασθενή. Πολλές φορές όμως βλέπουμε στην κλινική πράξη να δέχεται ο ασθενής το τέλος του και να μη δέχεται ο συγγενής το τέλος. Και εκεί πρέπει να παρεμβαίνουμε, ακόμα και στον συγγενή. Έχετε δίκιο. Το κίνητρο είναι η αγάπη, αλλά κάποιες φορές και οι συγγενείς δεν μπορούν να το δεχτούν.

M. Παρούσης: Αν επιτρέπετε μια τελευταία ερώτηση στον κ. Πρωτοπαπαδάκη, για την έννοια του ηθικού δικαιώματος. Νομίζω ότι είναι πολύ διαφορετικό, ο τρόπος με τον οποίο παρεμβαίνουμε ηθικά σε μια προσωπική πράξη και ο τρόπος με τον οποίο παρεμβαίνουμε νομικά σε αυτή. Δηλαδή ο νομικός τρόπος με τον οποίο υπάρχει το Δίκαιο είναι τα: **επιτρέπεται, απαγορεύεται, επιβάλλεται**. Ενώ ο ηθικός τρόπος με τον οποίο παρεμβαίνουμε στην προσωπική πράξη είναι το **συνιστάται** κυρίως. Γιατί; Γιατί η ηθική αυτοδέσμευση αποτελεί πράξη ύστατης και ύπατης ελευθερίας. Άρα στον χώρο της ηθικότητας νομίζω ότι μπορούμε να μιλάμε μόνο για ελεύθερη αυτοδέσμευσή μας σε καθήκοντα. Ενώ στον χώρο της νομιμότητας μπορούμε να μιλάμε πραγματικά για δικαιώματα, τα οποία θεμελιώνουν αξιώσεις ή απαιτήσεις απέναντι σε κάποιους άλλους. Επίσης δικαιώματα τα οποία θεμελιώνουν εξουσίες διάθεσης. Και νομίζω το νομικό πρόβλημα είναι το κατά πόσο μπορούμε να μιλάμε για μια εξουσία διάθεσης πάνω στο σώμα **σαν** αυτό να ήταν ιδιοκτησία μας. Γιατί υπάρχει και μια τέτοια άποψη στη θεωρία. Αλλά σίγουρα δεν υπάρχει στον χώρο της ηθικότητας μια υποχρέωση που ν' αντιστοιχεί σε κάποιου άλλου το δικαίωμα. Ενώ στο Δίκαιο, δε μπορείς να σκεφτείς καμία υποχρέωση που να μην αντιστοιχεί σε δικαίωμα κάποιου άλλου. Κι αυτό νομίζω είναι μια θεμελιώδης διαφορά που πρέπει να μας κάνει να ξεχωρίζουμε τη νομιμότητα από τη νομιμοποίησή της. Δηλαδή, μπορεί να έχω μια ηθική νομιμοποίηση της νομικής ρύθμισης, αλλά δε σημαίνει αυτό το πράγμα ότι αυτό είναι ηθικό δικαίωμα.

E. Πρωτοπαπαδάκης: Αφού ευχαριστήσω για το ερώτημα, πάρα πολύ γρήγορα για να προλάβει και ο κ. Βάντσος, ο οποίος έχει ήδη ζητήσει τον λόγο, μόνον δύο κουβέντες. Το ένα είναι ότι ο Καντ φαίνεται να έχει ευκολία στο να θεμελιώσει καθήκοντα στη λογικότητα του ανθρώπου, δεν κάνει το ίδιο για τα δικαιώματα. Έχετε δίκιο. Συνεπώς, ο λόγος (η λογικότητα, η λογική) επιβάλλει καθήκοντα, τα δικαιώματα

εξ αντανάκλασεως ή με κάποιον αντίστοιχο τρόπο ενδεχομένως γεννιούνται. Το δεύτερο είναι, μού δίνετε την ευκαιρία να πω με μία φράση, μια σκέψη που κάνω σε σχέση με τη διασύνδεση δικαιώματος νομικού και ηθικού, έχω την αίσθηση και τη θέτω προς συζήτηση – όχι όμως τώρα, σε κάποια άλλη περίπτωση – πως, μεταξύ ηθικών και νομικών δικαιωμάτων υπάρχει σχέση μονόδρομης απορροής, τα ηθικά δικαιώματα προηγούνται. Δηλαδή, πρέπει κάτι να αναγνωρίζεται ως κάτι που πρέπει να προστατεύεται και αυτή είναι η ηθική αναγνώριση η οποία αφορά εμάς, και κατόπιν έρχεται η θεσμική, απορρέει δηλαδή το νομικό δικαίωμα από μια ηθική παραδοχή ή μια ηθική διάθεση.

Ο κ. Βάντσος! Έχω την αίσθηση, ή φοβάμαι καλύτερα, ότι αυτή θα είναι η τελευταία ερώτηση, εκτός αν είναι πάρα πολύ σύντομες οι ερωτήσεις και πάρα πολύ σύντομες οι απαντήσεις – κάτι που δε νομίζω ότι μπορεί να γίνει εύκολα.

Μιλτιάδης Βάντσος, *Αναπληρωτής Καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ*:¹³ Θα είναι δύο ερωτήσεις, αλλά θα είναι πολύ σύντομες. Καταρχήν να συγχαρώ όλους τους ομιλητές για τις εισηγήσεις τους. Η αρχική σκέψη που έκανα προέρχεται από τον τίτλο της συνεδρίας, από το «Ανυπόφερτη οδύνη», η οποία είναι ένας λόγος που φαίνεται να συνηγορεί υπέρ της ευθανασίας. Όταν πονάει¹⁴ κανένας και δεν υποφέρει τον πόνο είναι λογικό¹⁵ να θέλει τον τερματισμό της ζωής του. Ακούσαμε από την κα Καλογήρου που μας ανέπτυξε το νόμο της Ολλανδίας, ο οποίος είναι ένας νόμος που επιτρέπει την ευθανασία, ότι ο ανυπόφορος πόνος είναι μία από τις προϋποθέσεις νομιμοποίησης της ευθανασίας, μία από τις πέντε. Και μάλιστα μού έκανε εντύπωση το στατιστικό στοιχείο ότι δύο στις τρεις περιπτώσεις που γίνεται τέτοια αίτηση στην Ολλανδία απορρίπτεται. Δεδομένου, αυτό τουλάχιστον εγώ έχω ακούσει από ορισμένους γιατρούς, ότι ο πόνος πλέον σήμερα σε πάρα-πάρα πολλές περιπτώσεις, στις πλείστες, μπορεί και αντιμετωπίζεται και απαλύνεται. Δεν καθιστά αυτό την ευθανασία μια ηθικά συζητήσιμη υπόθεση σε λίγες μόνο περιπτώσεις, εκεί που δε μπορεί ν' αντιμετωπιστεί; Αφού στις περισσότερες περιπτώσεις – και να μας το διευκρινίσουν ίσως και οι γιατροί αυτό, αλλά αυτή είναι τουλάχιστον η δική μου ενημέρωση – ότι μπορεί και αντιμετωπίζεται.

Και το άλλο το ερώτημα που έχει να κάνει επίσης με τη νομική θεώρηση, προς την κα Καλογήρου το απευθύνω, μας αναπτύξατε το σχετικό απόσπασμα του ελληνικού νόμου κατά της ευθανασίας, ο οποίος όντως είναι πολύ παλιός, είπατε από το 1951. Αλλά σκεφτόμουν, καθώς είναι πολύ λίγες οι χώρες οι οποίες έχουν νομιμοποιήσει την ευθανασία και το σύνολο των χωρών δεν την αποδέχεται, δεν την έχει νομιμοποιήσει, θα ήταν ίσως ενδιαφέρον να μας πείτε ποιο είναι το νομικό σκεπτικό, η νομική τεκμηρίωση της απαγόρευσης στις χώρες στις οποίες απαγορεύεται, εκτός δηλαδή της Ελλάδος. Ευχαριστώ.

Α. Καλογήρου: Θα σας πω λιγάκι ότι μία από τις προϋποθέσεις, όπως είπατε κι εσείς, είναι η νόσος να προκαλεί αφόρητους πόνους, **χωρίς** δυνατότητα ελάφρυνσής τους. Συνεπώς, εφόσον δε μπορεί να καταπολεμηθεί ο αφόρητος πόνος, φαντάζομαι ότι ο Εισαγγελέας αποφασίζει εάν θα γίνει δεκτή η αίτηση ή όχι. Οι περισσότερες αιτήσεις, όπως και σας είπα, απορρίπτονται. Βέβαια έχει ξεκινήσει και άλλη μια ιστορία στην Ολλανδία με ιδιωτικές κλινικές κ.λπ., που δεν θα ήθελα να υπεισελθώ σε αυτό το θέμα, όπου όλα αυτά ξεπερνιούνται πολύ πιο εύκολα. Πάντως σε κάθε περίπτωση έχετε δίκιο ότι ο αφόρητος πόνος πλέον με τη βοήθεια της ιατρικής μπορεί ν' απαλυνθεί. Σε κάθε περίπτωση και πάλι λέω ότι είναι ελάχιστες πλέον οι αιτήσεις που γίνονται δεκτές και γι' αυτό και πάνε σε ιδιωτικές κλινικές. Δηλαδή υπάρχουν πλέον, νομίζω και στην Ελβετία, στην Ολλανδία και στο Βέλγιο **πανάκριβες** κλινικές, στις οποίες μπορείς να πληρώσεις και ν' ακολουθηθεί κανονικά η διαδικασία και δεν υπεισέρχεται ούτε

¹³ Βάντσος Μ. *Η ευχή της Εκκλησίας εις Ψυχορραγούντα και ο ηθικός προβληματισμός για την ευθανασία*. Ομιλία: [YouTube=3πSAXJv100](https://www.youtube.com/watch?v=3πSAXJv100) 17:34 Άρθρο: Κορυφή σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Σ1 > 5.

¹⁴ Χωρίς πόνο δεν θα ζούσαμε ίσως **ούτε** μία μέρα: Paul Brand, Philip Yancey. *Pain: The Gift Nobody Wants*. Μετάφραση-επιμέλεια: Αντώνης Παπαγιάννης. [Πόνος, ένα δώρο που κανένας δεν θέλει: Το ταξίδι των ανακαλύψεων ενός χειρουργού](#). University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2006, σς 455. ISBN: 978-960-12-1554-9.

¹⁵ Είναι: «Ένας που υποφέρει **δεν** θέλει να πεθάνει, θέλει να **μην** υποφέρει.» Έλλη Καρανίκα, αναισθησιολόγος: > Κορυφή 1ης σελίδας, ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Σ8 > Συζήτηση: σ. 6 (και περίληψη).

Εισαγγελέας, ούτε τίποτα. Τώρα, το δεύτερο ερώτημά σας, δεν το κατάλαβα πολύ καλά. Δηλαδή, είπατε ότι στην Ελλάδα ή στις άλλες χώρες πώς, μάλλον ποιες είναι οι χώρες οι άλλες οι οποίες...

Μιλτιάδης Βάντσος: Πώς τεκμηριώνεται νομικά η απαγόρευση της ευθανασίας στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες;

Α. Καλογήρου: Δεν μπορώ να γνωρίζω τον λόγο. Δεν το ξέρω. Δε μπορώ να σας πω για κάθε ευρωπαϊκή χώρα πώς τεκμηριώνεται. Δε μπορώ να σας απαντήσω σε αυτό.

Ε. Πρωτοπαπαδάκης: Ο κ. Δημολιάτης.

Γ. Δημολιάτης, *Αναπληρωτής Καθηγητής Υγιεινής & Ιατρικής Εκπαίδευσης, Τμήμα Ιατρικής, Σχολή Επιστημών Υγείας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων:*¹⁶ Εγώ ήθελα να ρωτήσω πρώτα την κα Γάτσιου, για ποιο λόγο οι γιατροί της Παθολογικής Κλινικής ζήτησαν πέντε φορές εξέταση ψυχιάτρου σε τέσσερις μέρες, αν θυμάμαι καλά. Και δεύτερον, να ρωτήσω και τους άλλους δύο εισηγητές, αν συμφωνούν με την εισαγγελική παραγγελία του συζύγου.

Ε. Πρωτοπαπαδάκης: Αυτό δεν είναι ερώτηση. Είναι υπερπαραγωγή κύριε Δημολιάτη.

Γ. Δημολιάτης: Είναι μια ερώτηση που επιδέχεται έν "ναι, ναι" ή έν "ου, ου".-

Κ. Γάτσιου: Πιθανολογώ – δεν είμαι ο κλινικός γιατρός της ασθενούς – γιατί ήθελαν και να κατοχυρωθούν νομικά ότι...

Γ. Δημολιάτης: Ωραία! Μία φορά, δύο. Πέντε φορές σε τέσσερις μέρες εξέταση ψυχιάτρου;

Κ. Γάτσιου: Πιθανόν τους φαινόταν πολύ παράξενο ότι η ίδια η ασθενής έλεγε «Γνωρίζω ότι έχω καρκίνο, ξέρω ότι θα πεθάνω σε ένα μήνα. Αφήστε με να πάω σπίτι μου». Τους φαινόταν πολύ παράξενο. Ήθελαν να κάνουν ό,τι δυνατόν παραπάνω, παρόλο που γνώριζαν οι κλινικοί γιατροί...

Γ. Δημολιάτης: Ερώτηση πρακτική. Την πέμπτη φορά, εξετάσατε τους γιατρούς αντί να εξετάσετε την άρρωστη; [Γέλια από το ακροατήριο] Αυτό είναι το θέμα, αγαπητοί συνάδελφοι. Αν θέλουμε να προσγειωθούμε στην πραγματικότητα, και όχι να πετάμε στα σύννεφα.

Παύλος Τζωρτζάκης, *φυσικοθεραπευτής, απόφοιτος Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών Πανεπιστημίου Κρήτης, μεταπτυχιακός φοιτητής Βιοηθικής Πανεπιστημίου Κρήτης:*¹⁷ Να κάνω μια ερώτηση εκ μέρους του κ. Δημολιάτη;

Γ. Δημολιάτης: Έχουμε πρώτα ένα "ναι, ναι" ή ένα "ου, ου" από τους άλλους δύο...

Ε. Πρωτοπαπαδάκης: Αν πω τώρα όχι, ο κ. Δημολιάτης θα θεωρήσει ότι απαντώ στο ερώτημά του. Κύριε Δημολιάτη;

Γ. Δημολιάτης: Εγώ τελείωσα, δεν θέλω τίποτα άλλο. Ευχαριστώ πολύ.

Ε. Πρωτοπαπαδάκης: Εγώ θα έλεγα όχι, αν κατάλαβα καλά το ερώτημα. Εσείς, κα Καλογήρου, τι θα λέγατε;

Α. Καλογήρου: Συμφωνώ μαζί σας.

Ε. Πρωτοπαπαδάκης: Ο κύριος...

Παύλος Τζωρτζάκης: Το ερώτημά μου είναι το εξής, για να δούμε πόσο μπορεί να γίνει και εφικτό το όραμα του κ. Δημολιάτη. Μπορεί σε ένα δεύτερο στάδιο, σε ένα μελλοντικό χρόνο ένα τέτοιο πάνελ όπως το δικό σας να δεσμευτεί με πιο συγκεκριμένο πεδίο. Να το συρρικνώσουμε λίγο το πεδίο, να μην πλατειάσουμε. Και να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα, δηλαδή κάποιες συγκεκριμένες προτάσεις. Ήδη

¹⁶ Δημολιάτης Γ. *Μεταθανασία (Μεταθανάτια μακροζωία): Αιτία κατάρρευσης της χώρας. Ευθανασία μου ή Δυσθανασία της κοινωνίας μου; Οφείλω να επιλέξω.*- Ομιλία: [YouTube=gaQU7pHuNFU](https://www.youtube.com/watch?v=gaQU7pHuNFU) 13:21. Άρθρο: Κορυφή 1ης σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Π1 > 5.

¹⁷ Τζωρτζάκης Π. *Βιοηθικός συλλογισμός αποφάσεων τέλους ζωής σε ασθενείς με νόσο Alzheimer.* Ομιλία: [YouTube=Q2juKHMotfI](https://www.youtube.com/watch?v=Q2juKHMotfI) 18:05. Άρθρο: Κορυφή σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Π8.

η κα Καλογήρου λίγο το κατεύθυνε προς την κατεύθυνση ότι το Σύνταγμα δεν αποκλείει ίσως κάποιες προτάσεις. Δηλαδή να το κάνουμε το πεδίο λίγο πιο **συγκεκριμένο**. Θα μπορούσατε να δεσμευτείτε σε μια τέτοια κατεύθυνση; Παράδειγμα, η ευθανασία θα ήταν το ένα, κάποια άλλα θα ήταν η καύση των νεκρών, ώστε ν' αρχίσει να μαζεύεται λιγάκι το πράγμα σε μελλοντικό χρόνο.

Ε. Πρωτοπαπαδάκης: Πολύ γρήγορα, για να φύγουμε κιάλας, να πω εκ μέρους των συναδέλφων, αν συμφωνούν, βλέπω στα πρόσωπά τους ότι μάλλον συμφωνούν, να πω ναι. Το **βάρος** της αποδείξεως πέφτει νομίζω πάντοτε σε αυτόν που διατυπώνει τον ισχυρό ισχυρισμό. Υπάρχει ένας ισχυρός ισχυρισμός στο τραπέζι. Λέει ότι η ευθανασία πρέπει να γίνει αποδεκτή. Δηλαδή θα μπορούσε το θέμα να είναι για ποιο λόγο ακριβώς τα είδη της ευθανασίας συλλήβδην απαγορεύονται. Ευχαριστούμε πάρα πολύ για την παρουσία σας και την υπομονή σας.

Πήραν το λόγο (αλφαβητικά): Βάντσος Μ (2), Γάτσιου Κ (5), Δημολιάτης Γ (6), Καλογήρου Α (7· Πρόεδρος της συνεδρίας), Παρούσης Μ (6), Πρωτοπαπαδάκης Ε (11· Πρόεδρος της συνεδρίας), Τζωρτζάκης Π (2), Τσινόρεμα Σ (3).